

Линьова Ірина Олексіївна,
кандидат педагогічних наук,
старший викладач кафедри державного управління
та управління освітою Інституту суспільства
Київського університету імені Бориса Грінченка

Постановка проблеми. Освіта поступово перетворюється у сферу проектування людиною власного життя, створення ідей, прогнозів, які забезпечать якість протягом її життя. Процес упровадження нової парадигми освіти України безпосередньо пов'язаний з участю у Болонському процесі. Болонський процес – це подальший розвиток основних положень Болонської декларації з метою створення і функціонування загальноєвропейського простору вищої освіти і загальноєвропейського простору досліджень, як двох основних принципів суспільства, заснованих на знаннях, супроводжується формуванням загального освітнього і наукового простору, розробкою єдиних критеріїв і стандартів у цій галузі, де якість освіти є основою [6, 95].

Проблема якості освіти, її актуальність зумовлена ситуацією, що склалася як всередині системи освіти, так і поза її межами. На думку академіка В. Лугового, в Україні «вища освіта, зокрема, характеризується неефективною організацією, розпорошеністю, подрібненістю, мало-комплектністю, великою витратністю, низьким інституційним потенціалом і недостатньою якістю, а отже, потребують суттєвої оптимізації» [8, 68].

Проблема якості вищої освіти схарактеризована наступними показниками: відсутність вітчизняних закладів вищої освіти у переліках університетів світового класу за провідними міжнародними рейтингами «Таймс» і «Шанхайський»; незацікавленість молоді країн Північної Америки та Західної Європи в отриманні вищої освіти в Україні; низька репутація випускників багатьох вищих навчальних закладів (далі ВНЗ) серед роботодавців (невисокий рівень фахової підготовки, чималі масштаби безробіття та роботи не за фахом). А валовий підхід у вищій освіті впродовж 20-річної незалежності призвів до того, що на тлі падіння ВВП країни на третину кількість ВНЗ подвоїлася, а кількість студентів зросла втричі [7, 5-6]. Отже, трансформація кількісних показників освітніх послуг у якісні – пріоритетний напрям розвитку вищої освіти в Україні.

Аналіз актуальних досліджень. Значний внесок у дослідження проблем функціонування системи вищої освіти зробили такі науковці, як А. Ашкеров, Г. Бекер, Т. Боголіб, В. Бородюк, А. Віфлеємський, О. Грішнова, Г. Дмитренко, В. Жамін, В. Іноземцев, В. Кремень, В. Куценко, В. Чекмарьов та ін. Теоретико-прикладні основи проблеми якості освіти та управління якістю вищої освіти розкриваються у наукових дослідженнях іноземних та вітчизняних фахівців: Д. Гопкінза, А. Тайджмана, Т. Послтвейта, А. Новікова, М. Поташника, С. Калашнікової, В. Кременя, О. Кукліна, В. Лугового, Ж. Таланової та інших; проблемами вітчизняного моніторингу якості освіти опікуються наступні науковці: О. Боднар, В. Демчук, Г. Єльнікова, Т. Лукіна, О. Марчок., О. Патрикеева, О. Ляшенко, Н. Чепурна та інші. Але, незважаючи на значну кількість публікацій, присвячених трансформації системи вищої освіти, подальшого дослідження потребує проблема забезпечення якості у вищих навчальних закладах України.

Метою статті є проаналізувати, визначити та обґрунтувати процес забезпечення якості вищої освіти як стратегічний пріоритет розвитку вищої освіти України.

Виклад основного матеріалу. Управління якістю освіти є обов'язковою складовою державного управління освітою в Україні, частиною управлінської діяльності у сфері освіти. Воно визначене як один із пріоритетних напрямів державної освітньої політики України, спрямоване на забезпечення конституційного права громадян на рівний доступ до якісної освіти. До основних концептуальних засад реформування сфери вищої освіти, визначених Президентом України (Програма економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» від 02.06.2010, протокольне доручення Кабінету Міністрів України від 26.08.2010, проекту Закону України «Про вищу освіту» (нова редакція) з урахуванням вимог Болонського процесу, європейських стандартів та підходів до надання якісних освітніх послуг тощо), можна віднести:

1. Надання автономії ВНЗ.
2. Ліцензування і акредитація.
3. Зміна концепції державного замовлення у вищій освіті.
4. Оптимізація структури та мережі вищих навчальних закладів, їх підпорядкування та укрупнення університетів.
5. Посилення партнерських зв'язків з роботодавцями та залучення їх до визначення змісту вищої освіти.
6. Підвищення якості й конкурентоспроможності вищої освіти [4].

Отже, проблема якості вищої освіти віднесена до концептуальних питань у реформуванні сфери освіти. Ми розглядаємо **якість** як сукупність рис та характеристик продукту чи послуг, що визначають спроможність його/їх задовольнити потреби споживача. Вона розглядається як головний критерій успішної діяльності НЗ. Якістю освіти вважається показник співвідношення цілей та результату, міри досягнення мети. Навчальний заклад є навчально-виховним закладом, що надає освітні послуги [2,62]. **Якість освітніх послуг** - це соціальна категорія, за допомогою якої визначається стан та результативність освітнього процесу [9,74].

Вичерпне визначення якості вищої освіти ми знаходимо у Національному глосарії вищої освіти: «**Якість вищої освіти** (*Quality in Higher Education*): Характеристика вищої освіти, що відображає відповідність результатів навчання, освітніх процесів та інституційних умов актуальним цілям розвитку особи і суспільства. Якість вищої освіти є ключовим поняттям Болонського процесу. З метою її забезпечення розроблено Рамку кваліфікацій Європейського простору вищої освіти (2005 р.), Європейські стандарти і рекомендації щодо забезпечення якості вищої освіти (2005 р.), утворено Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (2004 р.) та Європейський реєстр забезпечення якості вищої освіти (2008 р.)» [10, 66].

Система забезпечення якості для вищої освіти в Європі окреслена у «Стандартах і рекомендаціях щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти» («*Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area*»), що набрав чинності у 2005 році. У цьому документі визначено перелік Європейських стандартів забезпечення якості вищої освіти, що складається з [12]:

- зовнішнього забезпечення якості вищої освіти;
- забезпечення якості у діяльності (незалежних або державних) агенцій із зовнішнього забезпечення якості;
- внутрішнього забезпечення якості у вищих навчальних закладах.

Розглянемо кроки розвитку зовнішнього забезпечення якості ВНЗ України. «Мінімальний перелік показників, які має відстежувати система забезпечення якості освіти у ВНЗ, пороговий рівень вимог до діяльності навчального закладу

визначаються зовнішніми процедурами гарантування якості – процедурами ліцензування та акредитації, визначеними МОНмолодьспорту України, процедурами акредитації та оціночними критеріями Європейської Асоціації Університетів, Європейської Асоціації вищих навчальних закладів, загальнонавчальних рейтингів тощо» [1, 9]. Зовнішній контроль проводиться з метою державної акредитації ВНЗ та видачі державних ліцензій на право здійснення відповідної підготовки кадрів. Зовнішній контроль включає:

- галузеві стандарти;
- ліцензування й акредитацію напрямів підготовки та спеціальностей;
- менеджмент якості;
- державну атестацію випускників;
- міжнародну акредитацію;
- рейтингову оцінку діяльності університету тощо.

У квітні 2011 року була створена Державна інспекція навчальних закладів України (ДІНЗ), що є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через МОНмолодьспорту України, входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти. ДІНЗ проводить комплексні перевірки дошкільних, загальноосвітніх, позашкільних і професійно-технічних та вищих навчальних закладів, контролює проведення атестаційної експертизи та координує роботу, пов'язану з програмно-методичним забезпеченням атестації цих навчальних закладів [3].

Першого лютого 2013 року у Державній інспекції навчальних закладів України відбулося засідання робочої групи з розробки критеріїв оцінювання діяльності вищих навчальних закладів. Завданням робочої групи є в максимально короткий термін завершити розробку відповідних критеріїв (що мають складатися з чітко визначених показників, об'єктивність і достовірність яких можна перевірити, повинні показувати не лише позиції навчального закладу у рейтингу, а й використовуватися в конкурсі ВНЗ на отримання держзамовлення), які б забезпечили підвищення ефективності управління системою вищої освіти, і провести їх широке громадське обговорення [3]. На нашу думку, розробка критеріїв та показників оцінювання діяльності ВНЗ повинна базуватися на принципах прозорості, об'єктивності, рівних умовах та неупередженості.

Важливим завданням зовнішнього забезпечення якості є розробка та впровадження національної системи рейтингового оцінювання діяльності ВНЗ, забезпечення їх участі у міжнародних порівняльних дослідженнях із питань якості освіти, а також в основних міжнародних рейтингах найкращих університетів. Застосовуються рейтинги на національному, регіональному, галузевому та інституційному рівнях. Рейтингове оцінювання діяльності вищих навчальних закладів усіх форм власності є невід'ємною складовою національного моніторингу вищої освіти. Застосування рейтингів ВНЗ є важливим та ефективним інструментом забезпечення якості вищої освіти, яка визначається на основі двох базових ознак: ефективності політики зарахування у студенти та успіхів випускників у працевлаштуванні та кар'єрному зростанні. На ринку освітніх послуг це призводить до стратифікації вищих навчальних закладів за якістю освіти, виділення групи елітних університетів, формування ієрархічного ринку освіти [12].

Апробація проекту «Національна система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів» (розробник та координатор проекту – Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОНмолодьспорту України) проводиться в рамках реалізації заходів Національного плану дій щодо впровадження Програми економічних реформ на 2010-2014 роки «Заможне суспільство, конкурентоспроможна економіка, ефективна держава» та спрямована на виконання Указу Президента України № 926/2010 «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні», плана-графіка реформ за напрямом «Реформа освіти».

Запропонована система рейтингового оцінювання вищих навчальних закладів дає можливість отримувати інформацію про стан вищої освіти і рівень досягнень ВНЗ щодо якості освітньої діяльності, про науково-педагогічні та студентські колективи, для адміністрації вищих навчальних закладів – про ефективність та результативність їх діяльності. Також інформацію про стан, динаміку розвитку й позиціонування університетів на ринку освітніх послуг і ринку праці на регіональному та національному рівнях. Рейтинг сприяє розробці стратегій ефективного управління та удосконалення вищого навчального закладу щодо повного задоволення потреб споживачів [12].

До участі в проекті були запрошені всі вищі навчальні заклади III-IV рівнів акредитації. З метою його практичної реалізації розроблені показники діяльності вищого навчального закладу, які характеризують активність університету на міжнародному рівні, якість науково-педагогічного потенціалу та контингенту студентів, результативність науково-дослідної та науково-технічної діяльності та ресурсне забезпечення навчального процесу. У рейтинговому оцінюванні взяли участь 229 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації усіх форм власності та підпорядкування. Рейтинг визначався на підставі обробки результатів діяльності та потенціалу за 2010/2011 навчальний та 2011 календарний роки [12].

Діяльність вищого навчального закладу оцінювалася за допомогою глобального критерію рейтингу (ГКР), який є інтегральним і визначається сумою наступних індексів критеріїв:

- індекс міжнародної активності (I1);
- індекс якості контингенту студентів (I2);
- індекс якості науково-педагогічного персоналу (I3);
- індекс якості науково-дослідної та науково-технічної діяльності (I4);
- індекс ресурсного забезпечення (I5).

Ранжування суб'єктів здійснюється в межах ідентифікованих груп, які об'єднані з урахуванням специфіки підготовки кадрів та профілю ВНЗ: класичні, технічні, педагогічні та інші університети [12].

Серед класичних університетів України перше місце у рейтингу посідає Київський національний університет імені Тараса Шевченка, що за індексом глобального критерію рейтингу має 1.619 (середній показник 1.000). Київський університет імені Бориса Грінченка отримав сьому позицію (з індексом глобального критерію 1.107, а найбільш слабкою ланкою в діяльності закладу виявилася якість науково-дослідної та науково-технічної діяльності. Кримський гуманітарний університет також посів сьому сходинку серед педагогічних університетів України з індексом 1.001: проблемними виявилися показники якості контингенту учнів та ресурсного забезпечення [13]. Звернемося до досвіду КНУ імені Тараса Шевченка. У матеріалах міжнародної науково-практичної конференції «Європейська інтеграція вищої освіти України в контексті Болонського процесу» (25-26 жовтня 2012 р., м. Київ) було представлено Програму заходів із забезпечення якості освіти у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка (затверджена 28.11.2011 ректором КНУ імені Тараса Шевченка Л. Губерським), що складається з наступних розділів (заходів):

1. Заходи, спрямовані на вдосконалення навчальних програм (запровадження орієнтованих на студента навчальних планів підготовки за ОКР «бакалавр» і «магістр», підвищення якості методичного забезпечення навчальних дисциплін, посилення практичної підготовки студентів, запровадження навчальних програм (програм підвищення кваліфікації)

післядипломної освіти);

2. Заходи, спрямовані на підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників і забезпечення їх умовитованості до розвитку культури якості (процедури вибору та призначення на посаду науково-педагогічних працівників, вдосконалення фахової майстерності науково-педагогічних працівників);

3. Заходи, спрямовані на вдосконалення методів викладання і підвищення рівня об'єктивності оцінювання (удосконалення процесів викладання і навчання, підвищення рівня об'єктивності оцінювання, забезпечення об'єктивності при присвоєнні кваліфікації);

4. Політика Університету щодо формування контингенту студентів (профорієнтаційна діяльність, формування умов доступу до освіти, планування прийому на навчання за рівнями, напрямками, спеціальностями і спеціалізаціями, адаптація студентів першого курсу до навчання в Університеті);

5. Встановлення зворотних зв'язків між учасниками навчального процесу;

6. Самооцінка ефективності діяльності із забезпечення якості;

7. Заходи, спрямовані на розширення присутності Університету в національних і міжнародних програмах підготовки фахівців з вищою освітою [1].

Як засвідчує досвід КНУ імені Тараса Шевченка задля внутрішньої самооцінки діяльності ВНЗ з забезпечення якості доцільно використовувати показники та критерії зовнішнього оцінювання.

На думку О. Кукліна, сучасні загальноцивілізаційні тенденції розвитку впливають на трансформацію системи вищої освіти України, що є складним нелінійним процесом. Складовими цього процесу є демократизація, інноваційні процеси у вищій школі: поява нових спеціальностей, освітніх програм, технологій та засобів навчання, поширення сучасних методів менеджменту та маркетингу вищої освіти; глобалізація та європеїзація: трансформація української освіти в контексті глобалізації сучасної освіти та формування єдиного європейського простору вищої освіти. [5].

Висновки. Отже, проблема якості освіти є пріоритетною для освітньої політики України. Управління якістю освіти – це процес переведення якості освіти як об'єкта управлінського впливу в стан, що характеризується заздалегідь визначеними й обґрунтованими показниками якості освіти. Внутрішня самооцінка діяльності та незалежне зовнішнє оцінювання діяльності і стану закладу є обов'язковою вимогою Європейської асоціації забезпечення якості (ENQA).

Якість вищої освіти України формують об'єктивні фактори: рівень підготовки абітурієнтів, кваліфікація та компетентність професорсько-викладацького складу ВНЗ, відповідність освітніх програм, матеріально-технічне та методичне забезпечення тощо. Сучасні умови розвитку вищої освіти, існуюча тенденція її кількісної еволюції (що характеризує її масовість) вимагають реалізації програм підготовки без зниження якості навчання при обмежених ресурсах, що можливо лише через запровадження нових форм, методів і технологій, які дозволять більш активно залучати адміністрацію ВНЗ, науковців, викладачів, студентів до процесу управління якістю освіти. Таким чином, сьогодні основну відповідальність за забезпечення якості у сфері вищої освіти несе сам вищий навчальний заклад.

Серед актуальних напрямів подальшого дослідження проблеми забезпечення якості вищої освіти, на нашу думку, першочерговими та необхідними є розробка чітких критеріїв та показників зовнішнього та внутрішнього процесу забезпечення якості вищої освіти.

Резюме. У статті автором визначено та обґрунтовано процес забезпечення якості вищої освіти як стратегічний пріоритет розвитку вищої освіти України. Розглянуто концептуальні засади реформування сфери вищої освіти, що спрямовані на забезпечення надання якісних освітніх послуг. Проаналізовані зміни у зовнішньому забезпеченні якості: створення та перші результати діяльності Державної інспекції навчальних закладів та Національної рейтингової системи, роль ВНЗ у забезпеченні внутрішньої якості. **Ключові слова:** вища освіта, якість, управління якістю, зовнішнє та внутрішнє забезпечення якості, рейтингове оцінювання

Резюме. Автором статті определено и обосновано, что процесс обеспечения качества высшего образования - стратегический приоритет развития высшего образования в Украине. Рассмотрены концептуальные основы реформирования сферы высшего образования, которые призваны обеспечить качественные образовательные услуги. Проанализированы изменения во внешнем обеспечении качества: создание и первые результаты деятельности Государственной инспекции учебных заведений и Национальной рейтинговой системы, роль ВУЗов в обеспечении внутреннего качества высшего образования. **Ключевые слова:** высшее образование, качество, управление качеством, внешнее и внутреннее обеспечение качества, рейтинговое оценивание.

Summary. The article is devoted the problem of the quality higher education in Ukraine. External and internal quality assurance is the most important factor of advancing the quality in higher education. **Keywords:** higher education, external and internal quality assurance in higher education, rating assessment higher education.

Література

1. Бугров В. А. Забезпечення якості вищої освіти в Україні залежить від ефективності впровадження компетентнісного підходу / В. А. Бугров, А. П. Гожик // Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України», 2012, - № 3 (дод. 2) Тем. вип.: «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». – Том 1., С. 9 –15.

2. Демчук В. С. Основи освітнього менеджменту. / В. С. Демчук. – К.: Ленвіт, 2007. – 263 с.

3. Державна інспекція навчальних закладів України (електронний ресурс), режим доступу: <http://dinz.gov.ua/index/ua/category/11>

4. Концептуальні засади та напрями розвитку вищої освіти в Україні (Міністерство юстиції: роз'яснення, від 14.10.2011) / (електронний ресурс), режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0067323-11>

5. Куклін О. В. Концептуальні засади інноваційного розвитку вищих навчальних закладів / (електронний ресурс), режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

6. Линьова І.О. Педагогічні умови підготовки керівників загальноосвітніх навчальних закладів до впровадження освітніх інновацій.: дис.канд. пед. наук. : 13.00.04 / Линьова Ирина Олександрівна – Київський університет імені Б. Грінченка. – К., 2012. – 245 с.

7. Луговий В.І Забезпечення якості вищої освіти: виклик для України / В. Луговий, Ж. Таланова // Теоретичний та науково-методичний часопис «Вища освіта України», 2012, - № 3 (додаток 2) Тем. вип.: «Європейська інтеграція вищої освіти України у контексті Болонського процесу». – Том 1., С.5- 8.

8. Луговий В.І. Економічно-організаційні засади освіти в Україні та світі: порівняльний аналіз / В. Луговий, Ж. Таланова // Педагогіка і психологія. – 2012. - № 1. – С. 64- 70.

9. Ляшенко О. І. Якість освіти як основа функціонування й розвитку сучасних систем освіти / Педагогіка і психологія: Науково-теоретичний та інформаційний журнал. – 2005. - № 1. - С .5-12.

10. Національний освітній глосарій: вища освіта / авт.-уклад. : І. І. Бабін, Я. Я. Болубаш, А. А. Гармаш й ін.; за ред. Д. В. Табачника і В. Г. Кременя. – К. : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2011. – 100 с.

11. Рейтинг вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації МОНмолодьспорту / (електронний ресурс), режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/ua/activity/education/higher-education/rejting/>
12. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area. – Helsinki: EAQАHE, 2005. – 41 р.